

ՍԱՏԹԵՈՍ ՎԱՐՊԱՊԵՏԻՆ ՔԱՐՈԶԸ ԱՂՕՐՅՆԷՔԻ՝
 «ՊԱՏՈՒԷ՛ ՏԵՐԸ ԱՐԴԱՐ ՎԱՏԱԿԵՂ ԵՒ ՔՈՒ ԱՐԴԱՐ ԲԵՐՔԵՂ ՊՏՈՒՂ
 ՅԱՏԿԱՅՈՒՐ ԱՆՈՐ»¹ ԽՕՍՔԻՆ ՍԱՍԻՆ

Նախ, գիտելի է, թէ ինչո՞ւ համար Աստուած այսպիսի օրէնք մը կարգեց, որովհետեւ դժուար բան մըն է, ինչպէս նոյնինքն Տէրը կը վկայէ. «Ռիսիւն է պարանը ասեղի ծակէն անցնել»², մանաւանդ որ բազմաթիւ են անոնք, որոնք կծծի են, զրկող են, եւ այլն, որոնց դէմ կը թուի այսպիսի օրէնք մը:

Պատասխան:

Նախ՝ քանի որ Առաքեալը կ'ուսուցանէ. «Աստուծոյ աներեւոյթ յատկանիշները երեւելի արարածներուն ընդմէջէն իմացուելով կը տեսնուին»³, եւ մարդը Աստուծոյ պատկեր է կ'ըսուի⁴:

Արդ, ինչպէս Անոր աներեւոյթ սիրտին խորհուրդը Աստուծոյ երեւելի գործերուն ընդմէջէն յայտնի կ'ըլլայ մեզի, այդպէս ալ Աստուծոյ նկատմամբ մարդուն ունեցած ծածուկ սէրը, ոչ ոքի յայտնի է: Այդ պատճառով Աստուած հրամայեց Իր սէրը յայտնել՝ աղքատներուն տալու միջոցով, ինչպէս աշխարհականները սովորութիւն ունին ըսելու առականներուն մէջ. «Սիրտին սէրը՝ ձեռքին տուածներէն կ'երեւի»:

Երկրորդ, որովհետեւ Աւետարանին մէջ Տէրը կ'ըսէ. «Եթէ ցորենի հատիկը հողին մէջ չիյնայ եւ չմեռնի, ինք որպէս առանձին հատիկ կը մնայ, իսկ եթէ մեռնի՝ բազմաթիւ հատիկներ կու տայ»⁵, այդպէս ալ մարդուն ինչքերը, եթէ միայն իրեն մնան, եւ որպէս մեռել շտանջուի, կորստեան ինչքերուն նման անոր հոգեկան բարիքը չի՛ աճիր, այդ պատճառով Աստուած հրամայեց ողորմութեամբ սերմանել, որպէսզի յաւիտենական կեանքին մէջ առաւելութեամբ հնձէ արդիւնաւորները:

¹ Առակ. Գ. 9:

² Մատթ. ԺԹ. 24: Մարկ. Ժ. 25:

³ Տէս Հոռմ. Ա. 20:

⁴ Տէս Ծննդ. Ա. 26:

⁵ Յովհ. ԺԲ. 24:

Երրորդ, քանի որ Տէրը մեծութիւնը [այս աշխարհի հարստութիւնը, վայելքները] փուշերու նմանցուց⁶, որոնք կը խեղդեն հոգին՝ հոգիին բուրբարութիւնները կորուստի մատնելով. այդ պատճառով եթէ ոեւէ մէկը փուշերու մէջ ինկած է՝ չի կրնար ելլել, եթէ փուշերը չփշրէ եւ նոր միայն կարենայ ելլել, այդ պատճառով Աստուած հրամայեց ողորմութեամբ սերմանել, ինչքերուն խայթոցները փշրել, որոնք յաւիտենապէս կորուստի կը մատնեն մարդուն:

Չորրորդ, որովհետեւ Աստուծոյ կամքը ամենեւին այն է, որ մարդոց հոգիները փրկուին, ինչպէս կ'ըսէ Առաքեալը. «Կ'ուզէ որ բոլոր մարդիկը փրկուին եւ հասնին ճշմարտութեան նանաշումին»⁷, ատոր համար կորստական ինչքերը, որ նիւթեղէն են, կը հրամայէ տալ եւ Իրմէ գնել յաւիտենական կեանքը: Ատկէ յայտնի է, թէ Անոր բնութեան ոչինչ կրնանք հաղորդ դարձնել, նոյնիսկ եթէ շատ տանք, քանի որ կ'ըսէ. «Մի՛ ուտէ միսը»⁸, եւ այլն:

Հինգերորդ, որովհետեւ շտալը անպատասխան կը ձգէ մարդուն անմահ բարիքներէն, քանի որ եթէ մարդ մը չի կրնար իր միտքին մէջ հոգալ քիչ մը բան աղքատներուն տալ եւ այն մեծ հարստութիւնը գտնել, ինչպէ՞ս կրնայ գտնել այն մեծ բարին. այդ պատճառով օրէնք տուաւ ողորմութիւն տալ եւ ողորմութիւն առնել, եւ շտալն ու շառնելը Աստուծմէ անմեղադրելի է:

Վեցերորդ, քանի որ մարդը մահուան ժամանակ իր ամբողջ հաւաքածը պարտադրաբար կը ձգէ, ինչպէս մարգարէն կ'ըսէ. «Ի՞նչ մեռած ատեն ի՞ր հետ ոչինչ պիտի առնէ»⁹, այդ պատճառով օրէնք դրաւ ողորմութիւն գործելու, որպէսզի կամաց-կամաց սորվին հրաժարիլ, եւ մեռած ժամանակ աւելի չմորմոքին:

Եօթներորդ, որովհետեւ օրինակը պէտք է ճշմարտութեան նմանի, թէեւ ոչ ամբողջութեամբ: Արդ, Աստուած ճշմարտութեան պատկերն է, ատոր համար օրէնք դրաւ ողորմած ըլլալու, ինչպէս Տէրը կ'ըսէ. «Գթած եղիք, որովհետեւ ձեր Երկնաւոր Հայրն ալ գթած է»¹⁰, եւ եթէ այս օրէնքը չենք գործադրեր, ապա Աստուծոյ պատկերը չենք:

⁶ Մատթ. ԺԳ. 22:

⁷ Ա. Տիմ. Բ. 4:

⁸ Հմմտ. Բ. Օր. ԺԳ. 8:

⁹ Սաղմ. ԽԸ. 18:

¹⁰ Ղուկ. Զ. 36:

Ութերորդ, քանի որ այնպէս պատահեցաւ որ մենք նախ այս կեանքը վայելենք եւ ապա այն կեանքին հանդիպինք: Արդ, քաղքենիներուն համար սովորութիւն է, թէ երբ թագաւորը կը սիրեն՝ անոր պատկերը կը պատուեն: Արդ, ինչպէս ըսինք, Աստուծոյ պատկերը մարդն է¹¹, ատոր համար օրէնք դրաւ ասիկա, որպէսզի եթէ մէկը կամենայ երկնաւոր փառքին մէջ վայելք գտնել, Աստուծոյ պատկերը սիրէ, որ է աղքատը, եւ որպէսզի Ան այնտեղ փոխարէնը տայ, ինչպէս կ'ըսէր. «Որովհետեւ այս փոքրիկներէն մէկուն ըրիք, Ինծի ըրած եղաք»¹²:

Իններորդ, քանի որ այս օրէնքը նոյն կենցաղը կը պահանջէր, որովհետեւ ողորմութեան ժամանակ է, ինչպէս կ'ըսեն բոլոր Սուրբ գիրքերը: Հանդերձեալի պարագային յայտնի է, թէ այնտեղ այս գործը [ողորմութիւնը] պիտի չպահանջէ, ինչպէս իմաստուն եւ յիմար կոչսերուն առակը կը ցուցնէ¹³:

Տասներորդ, որովհետեւ աշխարհայիններուն սէրը ասով կ'աճի, քանի որ եթէ հարուստը չբաշխէ, աղքատները չեն ծառայեր անոր, եւ ինչ որ իրերու կարգը կը պահանջէր, նոյնը օրէնքը սահմանեց, որպէսզի իմանանք, թէ Աստուած մեր կարելիութենէն վեր, դժուար կամ ծանր բան չի հրամայեր կատարել:

Այստեղ գիտելի է, թէ աղքատներուն տրուած ողորմութիւնը ուրիշ է, եւ ուրիշ՝ որ Աստուծոյ կը տրուի, այսինքն՝ Անոր տան [եկեղեցիին] եւ Անոր սպասաւորներուն [եկեղեցականներուն]:

Նախ, որովհետեւ ան հասակակից է մարդու բնութեան, ինչպէս Աբելի ու Կայէնի պարագային կարելի է տեսնել, որոնք Աստուծոյ ընծայ կու տային, թէեւ մէկը յանձն առաւ կատարել, բայց աղքատներուն տալ հրամայուելէ ետք ըրաւ:

Երկրորդ, քանի որ անցեալին բոլոր սուրբերը իրենց կենդանութեան ժամանակ մէկ անգամ Աստուծոյ ընծայ կու տային, ինչպէս Նոյը, տապանէն ելած ատեն Աստուծոյ պատարագ մատուցեց եւ ատկէ ետք չըրաւ: Նոյնպէս Մելքիսեղեկը, Աբրահամը՝ խոյը, եւ ուրիշները նմանապէս: Իսկ աղքատներուն բազմաթիւ անգամներ կու տային: Արդ, ան որ մէկը կը կատարէ, աւելի զօրաւոր է քան բազմաթիւ չկատարուածները:

¹¹ Տէս Ծննդ. Ա. 26:

¹² Մատթ. Իճ. 40:

¹³ Տէս Մատթ. Իճ. 1–11:

Երրորդ, որովհետեւ Աստուծոյ ընծայ [տալը] Աստուծոյ [հանդէպ] սէրը կը նշանակէ, իսկ ողորմութիւնը, որ աղքատներուն [կը տրուի]՝ ընկերոջ սէրը:

Չորրորդ, քանի որ Աստուծոյ տրուած ընծան մեր արժանաւորութիւնը ցոյց կու տայ, որ Անոր նկատմամբ համարձակութիւն ունինք: Իսկ աղքատին տրուած ողորմութիւնը՝ անարժանութիւնը, որպէս թէ չենք կրնար մօտենալ Անոր, այսինքն՝ [առ] Աստուած միջնորդ կը ձգենք աղքատները, որպէսզի անոնց միջոցով մեր ողորմութիւնը ընդունի:

Հինգերորդ, որովհետեւ Աստուծոյ տրուած ընծան ուղղական առ Աստուած է, իսկ աղքատինը հոլովական է, այսինքն՝ Աստուծոյ համար:

Վեցերորդ, քանի որ աղքատին տրուած ողորմութիւնը պէտք է գաղտնի ըլլայ, ինչպէս Տէրը կ'ըսէ. «Ձախ ձեռքդ թող չգիտնայ թէ աջդ ի՞նչ կ'ընէ»¹⁴, եւ թէ յայտնապէս [կատարուածը] չի՛ կրնար առանց փառասիրութեան ըլլալ, որ է վարձքը կորսնցնել: Իսկ Աստուծոյ տրուելիք ընծան, առ Աստուած պէտք է յայտնի ըլլայ եւ հրապարակաւ, ինչպէս որ Սողոմոնը բոլոր երինջները մատուցեց, նաեւ Դաւիթը, եւ ընդունելի եղաւ, ու ուրիշներունն ալ նմանապէս:

Եօթներորդ, փոխարէնէն յայտնի է, որովհետեւ ողորմութիւնը փոխարէն կը բերէ յատեղ եւ հանդերձեալին մէջ, իսկ աղքատին տրուածը միայն այն կեանքը, ինչպէս որ կ'ըսէ. «Ով որ աղքատին կ'ողորմի, Աստուծոյ փոխ կու տայ, որովհետեւ այնտեղ հազարապատիկը պիտի ստանայ»¹⁵:

Ութերորդ, քանի որ ընծան, որ առ Աստուած է, ամէն ինչէ պէտք է տալ՝ ինչ որ ունի մարդը, ինչպէս յայտնի է Հին Օրէնքին մէջ, որովհետեւ մարդը իր բաժինը գլխովին կ'առնէր, այսինքն՝ անդրանիկները, կամ անոնց գինը. նմանապէս եւ ամէն ինչ: Իսկ աղքատին անպայմանօրէն ամէն բան տալ չի՛ ստիպեր, այլ՝ պիտանին եւ անհրաժեշտը, եւ իր ժամանակին:

Իններորդ, որովհետեւ ընծան, որ առ Աստուած է, մեր վրայ դրուած բեռ է, եթէ տանք՝ սիրով կ'առնէ, եթէ չտանք՝ չարչարանքով կ'առնէ նաեւ մերինը, ինչպէս կ'ըսէ Մաղաքիային միջոցով. «Իմ տասանորդներս ձեզ մօտ եմ, եւ ատոնք յափշտակութիւն պիտի ըլլան ձեր տուներուն համար»¹⁶: Իսկ աղքատը մեր կամքին կ'ապաստանի:

¹⁴ Մատթ. 2. 3:

¹⁵ Տէս Առակ. ԺԴ. 21:

¹⁶ Տէս Մաղաք. Գ. 9:

Տասներորդ, որովհետեւ ընծան, որ առ Աստուած է, չափով եւ համրանքով է, այսինքն՝ իրենց ինչքերէն, քանի որ համրանքով տասէն մէկը կը խնդրէ, իսկ աղքատինը, եթէ հարիւրէն մէկը տանք, բաւական է, եւ հետեւաբար՝ մեծ է ընծան, որ առ Աստուած է, քան աղքատին, ինչպէս կ'ըսէ. «Պատուէ՛ Տէրը քու արդար [վաստակէդ]»¹⁷:

Եւ գիտելի է, որ այսպիսի խօսքերով բազմաթիւ բաներ կ'ուսուցանէ մեզի իմաստութիւնը: Եւ նախ այս է, որ կ'ըսէ. «Պատուէ՛», եւ չըսեր, թէ՛ «ընծայ տուր Աստուծոյ» կամ «ողորմութիւն», այլ թէ՛ «պատուէ՛»:

Նախ, այն կ'ըսէ, որովհետեւ պատուական համարեց այն բաժինը քան քուկինդ, որպէսզի Կայէնին նման չըլլաս:

Երկրորդ, «պատուէ՛», քանի որ եթէ մէկը թագաւորը իր տունը ճաշի հրաւիրէ, ըստ անոր արժանիքին կը պատրաստէ անոր խորտիկները. այդպէս ալ դուն, երբ կը կամենաս Աստուծոյ նուէր տալ, պատուէ՛ զինք համաձայն իր արժանիքներուն, պատրաստէ Անոր նուէրները:

Երրորդ, «պատուէ՛», այսինքն՝ աղքատ մի՛ համարեր զինք եւ իբրեւ աղքատի նուէր տաս անոր, որովհետեւ ասոր համար կ'ըսէ. «Ի՛նչ եմ անտառի գազանները, լեռներուն երէները»¹⁸, այլեւ՝ «պատուէ՛» զինք, այսինքն՝ մտածէ թէ՛ հարուստ է Ան եւ Քու մեծութիւնդ ալ Անորմէ է գիտցիր:

Չորրորդ, պատկառելով Անորմէ «պատուէ՛» զինք եւ լրբութեամբ նուէրներ մի՛ տուր Անոր, իբրեւ թէ երախտիք կու տաս Անոր, այլ՝ ամօթ-խածութեամբ եւ քու տուած նուէրներդ անարժան համարէ:

Հինգերորդ, «պատուէ՛», քանի որ թագաւորը նախ տունը կը գեղեցկացնէ եւ ապա կերակուրը. այդպէս ալ դուն, նախ «պատուէ՛», այսինքն՝ Անոր համար դուն քեզ որպէս «տուն» կազմէ, որպէսզի չըսէ, թէ խունկերը չեմ առներ¹⁹, որովհետեւ ձեր ձեռքերը արիւնով լեցուն են:

Վեցերորդ, «պատուէ՛», այսինքն՝ նախ Անոր եղածը տար եկեղեցի եւ ապա քուկդ՝ տուն, որպէսզի քուկդ ամբողջութեամբ քեզի մնայ:

Եօթներորդ, այսպէս պէտք է պատուես, այսինքն՝ ինչ որ աչքերուդ պատուական թուի, ատիկա տուր Քու Աստուծոյդ, քանի որ ինչ որ պատուական է իրեն համար, ատիկա քեզի պիտի տայ, եւ ասիկա Աբրահամը ըրաւ եւ ստացաւ Միածին Բանը:

¹⁷ Առակ. Գ. 9:

¹⁸ Սաղմ. ԽԹ. 10:

¹⁹ Տէն Երեմ. 2. 20:

Ութերորդ, որովհետեւ յատուկ պատիւը Հօրն է, ինչպէս կ'ըսէ մարգարէին միջոցաւ, թէ՛ «երէ Հայր եմ, ո՞ւր է պատիւս»²⁰, եւ Ան մեզի Հայր է, ինչպէս աղօթքին մէջ կ'ըսենք. «Հայր մեր Երկնաւոր, [որ երկինքին մէջ ես]»²¹:

Իններորդ, «պատուէ՛», այսինքն՝ կամաւորութեամբ, քանի որ եթէ բազմաթիւ քանքարներ նուէր կը մատուցես Աստուծոյ՝ ակամայ, հաճելի չէ՛ Անոր, եւ ասիկա [շատերու պարագային] սովորութիւն է, որովհետեւ բռնութեամբ հարսնութեան տարուած կնոջն ալ ակամայ կը պատուեն:

Տասներորդ, քանի որ մարդ մը, եթէ ոեւէ մէկը կը պատուէ, կամ անցածին համար կ'ընէ, որ իրմէ կորսուած է այլեւս, կամ ալ ապագային համար՝ յոյսով, որպէսզի առնէ, իսկ Աստուած բազմաթիւ բաներ տուած է եւ բազմաթիւ բաներ պատրաստած է, միամտաբար պատուէ՛ զինք: Եւ տէ՛ս, այստեղ «Աստուած» անունը չի՛ յիշեր, որ խնամողական անուն է, այլ՝ «Տէրը», որ դատողական անուն է, իբրեւ թէ պատրաստուած է չպատուելու, քանի որ կը կամենայ դատաստանի մտնել քեզի հետ:

Եւ ասկէ երեք իրողութիւններ յայտնի կը դառնան խօսքին կարգաւորութենէն, որոնցմէ երեք երկմտութիւններ կը յառաջանան մեր մօտ:

Նախ այն որ կ'ըսէ. «Պատուէ՛ Տէրը քու արդար [վաստակէդ]»: Պարզապէս չըսաւ, թէ՛ «քու [ի քու] արդար վաստակէդ», այլ «ի քոյ»: Այս «ի քոյ»-ը հետեւեալը կը յայտնէ, թէ այն ամէն բաները, որ մեզի մօտիկ են, մերը կը համարուին, քանի որ «ի քոյ» եզակի դէմքը կը յայտնէ, իսկ «ի քոյ»-ը՝ յոգնակին:

Երկրորդ, կ'ըսէ «արդար», քանի որ այն ինչ որ զրկանքով է, իր վրայ արդար անունը չունի, եւ ասիկա ընդունելի չէ, որովհետեւ՝ «զրկուածը կ'աղաղակէ, հնձողներուն բողոքը հասաւ...»²²: Այս արդարութիւնը կրկնակի է. կամ այն է, որ տրուած է անոր, եւ կամ իրենց հայրերէն [նախնիներէն անցած է իրենց]:

Երրորդ, կ'ըսէ «վաստակէդ», այսինքն՝ այն ինչքերը, որ Աստուծոյ կուտայ, իր աշխատանքը ըլլան, այն է՝ վաստակը: Եթէ այս երեքէն մէկը պակաս է, Աստուծոյ տրուած ընծան կատարեալ չէ: Այդ պատճառով տարակուսելի է, որովհետեւ թագաւորները, իշխաններն ու բոլոր հարուստները երկուքը ունին միայն, այսինքն՝ կամ տրուած է իրենց, եւ կամ իրենց հայ-

²⁰ Մաղաք. Ա. 6:

²¹ Մատթ. 9. 9:

²² Յակ. Ե. 4:

րերէն ունին: Իսկ անձին վաստակը երբեք իրենց ինչքէն չէ, ապա ուրեմն, անոնց ընծան անարժէք է:

Այս մասին կ'ըսենք, թէ հասարակաց աշխատութիւնը յայտնի է, որ քրտինքին նայելով կը ճանչցուին, քանի որ [աշխատութիւնը] անոնց կեանքին ու վաստակին միշտ քաղաքակից է: Իսկ թագաւորին ու իշխանին աշխատութիւնը անոնց մահուան ժամանակ կ'երեւի, որոնք արեան գնով իսկ կ'աշխատին աշխարհի վրայ, եւ ասիկա յայտնի է անկէ, որ աշխարհական մարդու մը կեանքին համար բազմաթիւ թագաւորներ պատերազմի ժամանակ կը մեռնին, ապա ուրեմն՝ անոնց վաստակը աւելին է՝ որոնք արիւն կը թափեն, քան անոնք՝ որոնք քրտինք կը թափեն: Իսկ հարուստը այս վաստակը չունի, այդ պատճառով Տէրը կ'ըսէ. «Դժուար թէ Արքայութիւն մտնէ»²³:

Երկրորդ տարակուսանքը այն է, թէ խօսքին վերջը կը կնքէ «վաստակը» պահանջելով, եւ առանց անոր անկատար կը մնայ: Արդ, գողերն ու աւազակները շատ կը վաստակին գիշերն ու ցերեկը, ապա ուրեմն ընդունելի է անոնց՝ Աստուծոյ տուած ընծան:

Այս մասին կ'ըսենք, թէ վաստակը կրկնակի իմաստ ունի, որոնց չգոյութեան պարագային, վաստակ չըլլար:

Նախ, ցերեկը կը գործեն եւ ո՛չ թէ գիշերը: Եւ յայտնի է Աստուծոյ ստեղծագործութենէն, թէ ցերեկը գործի [աշխատանքի] համար ըրաւ, իսկ գիշերը՝ հանգիստ քնանալու համար. տակաւին, Աստուած ո՛չ մէկ բան ստեղծեց գիշերով, այլ՝ ամէն ինչ ցերեկը ստեղծեց. [եւ այս] յայտնի է Սուրբ Գիրքէն:

Երկրորդ, յայտնապէս կ'ըլլայ եւ ո՛չ թէ գաղտնի: Յայտնի է մշակներէն, որոնք հանդերուն եւ հրապարակներուն մէջ կը գործեն առանց պատկառանքի:

Արդ, աւազակներն ու գողերը ո՛չ ցերեկը եւ ո՛չ ալ յայտնապէս կը գործեն, որ Աստուծմէ հրամայուած է, ըստ այնմ. «Ով որ նմարտութիւնը կը գործէ, լոյսին կու գայ»²⁴, ապա ուրեմն, ատիկա վաստակ չէ, թէեւ բազմաթիւ քրտինքով չափեն:

Երրորդ տարակուսանքը այն է, թէ Դաւիթ երբ աւարը առաւ, որ այլազգիները իրենցմէ տարին, Աստուծոյ եւ Տիրոջ քահանային նուէր զրկեց

²³ Հմմտ. Մարկ ժ. 23:

²⁴ Յովհ. Գ. 21:

Բեթէլ, հետեւաբար, այն ինչ որ որպէս աւար կը բերեն թշնամիներէն, ընդունելի է Աստուծոյ առջեւ:

Այս մասին կ'ըսենք, թէ կրկնակի պատասխան կայ, քանի որ ուրիշ են մեր թշնամիները, եւ ուրիշ՝ Աստուծոյ թշնամիները: Արդ, Աստուծոյ թշնամիներէն վայել չէ ընծայ մատուցել Աստուծոյ, ինչպէս յայտնի է Սամուէլ մարգարէէն, որ Ամաղէկի աւարէն շառաւ, աւելին, այդ պատճառով անիծեց Սաուղը չթագաւորելու համար Իսրայէլի վրայ²⁵: Իսկ մեր թշնամիներէն, եթէ Տէրը յաղթանակ տայ, տասանորդը արժան է տալ Անոր, որ յաղթանակ տուաւ մեզի:

Դարձեալ, ուրիշ տեսութիւն մըն ալ կայ այս խօսքին համար, որովհետեւ եթէ մէկը առանց թշնամիներէն վնաս կրելու երթայ ու հարուածէ զանոնք [եւ աւար վերցնէ], ապա այդպիսիին ընծան [տրուած] Աստուծոյ, Սուրբ Եկեղեցին չի ընդունիր, քանի որ անիրաւութեամբ հարուածեց թշնամիներուն: Իսկ եթէ թշնամիները անգամ մը կամ երկու անգամ ասպատակեն ու վնասեն եւ ատկէ ետք երթան ու աւարը առնեն, ատիկա Աստուծոյ համար ընդունելի նուէր է, որովհետեւ անոնք հարուածուեցան իրենց գործած անօրէնութեան համար, եւ աւարը արդար հատուցումի նշան է, որ անոնք առին, ինչպէս Դաւիթն ալ ըրաւ:

Այսքանը այս մասին:

Այստեղ ուրիշ տարակուսանք մը կը յառաջանայ մեր մօտ, քանի որ կանոնին օրէնքը ընդհանուրին է, որ «պատուէ» կ'ըսէ: Արդ, քահանաները վաստակ չունին, որով զԱստուած պատուեն, հետեւաբար անմասն են վարձատրութենէն, որ Տէրը կը պատրաստէ Իրեն տրուած պատիւին համար:

Այս մասին գիտելի է, թէ պատիւը բազմապիսի է, եւ՝ բազմապիսի է նաեւ վաստակը, որ արժան է բացայայտել, որպէսզի Աստուծոյ քահանաները խօսքէն դուրս չարտաքսուին, մանաւանդ որ աղքատներն ալ ասոնց կարգին են:

Նախ, պատուելը խօսքով է, ինչպէս սովորութիւն է իշխաններուն մօտ, քանի որ անոնց հնազանդողները միշտ կը գովեն զիրենք՝ անոնց կողքին կանգնելով:

Երկրորդ, պատուելը հաւատքով է, ինչպէս մենք զԱստուած հաւատքով կը պատուենք, որովհետեւ ինչքան շատ բան խօսինք Աստու-

²⁵ Տէս Ա. Թագ. ԺԵ.:

ծոյ մասին, Ան այնքան կը հեռանայ մեզմէ, որովհետեւ խօսքերով չի՛ գրաւուիր, այլ՝ պէտք է հաւատալ Անոր, որ Իրեն հաւատացողներուն Պարգեւատուն է:

Երրորդ, պատիւը նաեւ տուած արդիւնքով է, ինչպէս կ'ըսէ Օրէնքին մէջ. «Պատուէ՛ հայրդ ու մայրդ»²⁶, եւ այս մէկը Տէրը գործով յայտնեց, քանի որ Իր մօր հոգ տարաւ մինչեւ խաչելութիւն եւ յանձնեց զինք²⁷:

Չորրորդ, պատիւը զօրութենէն է, որովհետեւ իւրաքանչիւր ոք ըստ իր կարողութեան կը պատուէ իշխանին, քանի որ ո՛չ թէ բանջար ծախողն է, ինչպէս հարուստը կը պատուէ թագաւորը, այլ՝ ան իր բանջարէն կ'ընէ ամէն ինչ՝ որ կ'ընէ, այդ պատճառով ալ Տէրը «պատուեց» այրիին լուման²⁸, քանի որ այդ էր անոր կարողութիւնը: Իսկ հարուստները, որոնք ո՛չ թէ իրենց կարողութենէն պատուեցին զԱնիկա, անոնց գովութիւն չկայ [չեղաւ]:

Հինգերորդ, պատիւ է նաեւ երախտաւորներունը, որովհետեւ որուն որ երախտաւոր եղած է իշխանը, անորմէ աւելի պատիւ կը պահանջէ, այդ պատճառով Աստուած հրեաներէն հանապազ «պատիւ» կը պահանջէր, իսկ հեթանոսներէն՝ ոչ, քանի որ անոնց համար ոչ մէկ բան ըրած էր: Նմանապէս Տէրն ալ կ'ըսէ. «Անոր որ շատ տուեցաւ, շատ պիտի պահանջուի անորմէ»²⁹:

Վեցերորդ, պատիւ կ'ըլլայ նախագահութենէն [իշխանութենէն], որովհետեւ եթէ քեզ միշտ որպէս իշխան տեսած են, երբեք չեն դադրիր քեզ պատուելէ, իսկ եթէ երբեմն աղքատ կամ տղայ [սովորական մարդ տեսնեն], աւելի քիչ կը պատուեն, այդ պատճառով Տէրը կ'ըսէր. «Չկայ անարգուած մարգարէ, բացի իր գաւառին եւ իր տան մէջ»³⁰: Նոյնպէս հրեաները Տէրը աղքատ կերպով տեսան, խեղճ եւ իրենց մէջ սնած, աճած, ու պատիւ չըրին: Իսկ հեթանոսները, որոնք միշտ Աստուծոյ հաւատացին ու կը հաւատան, այդպէս պիտի մնան միշտ եւ յաւիտեան:

Եօթներորդ, պատիւ է շնորհքներուն համար, ինչպէս բոլոր արհեստաւորները որոնք ճարտար են իրենց գործերուն մէջ, իշխանները կը պատուեն զիրենք, եւ շատեր որ իրենց կը հնազանդին, այս կարգին մէջ են:

²⁶ Հմմտ. Եւք Ի. 12: Բ. Օր. Ե. 16: Մատթ. ԺԹ. 19: Մարկ. Է. 10, Ժ. 19: Ղուկ. ԺԸ. 20: Եփես. Զ. 3:

²⁷ Տէն Յովհ. ԺԹ. 26–27:

²⁸ Մարկ. ԺԲ. 42:

²⁹ Ղուկ. ԺԲ. 48:

³⁰ Մատթ. ԺԳ. 57:

Ութերորդ, պատիւ է տեղով [վայրով], ինչպէս թագաւորը որ իր գահին վրայ նստած է, անոր պատիւը աւելի է, քան աղբակոյտին վրայ նստած, այդպէս ալ քահանաներուն եկեղեցւոյ մէջ աւելի կը պատուեն, քան բողոքականոցին մէջ. այսպէս, թէեւ Աստուած տեղով կը պարագրուի, եւ Ան չի պարագրուիր, այլ՝ «Տէրը իր տանաթին մէջ Սուրբ է»³¹, – ըսաւ մարգարէն:

Իններորդ, պատիւ է ըստ սիրոյ, որովհետեւ իւրաքանչիւր ոք որ կը սիրէ, նոյնը նաեւ կը պատուէ, ինչպէս մարգարէն կ'ըսէ. «Տէրը Սիոնը կը սիրէ եւ ընտրեց բնակիլ անոր մէջ»³²: Իսկ Սողոմոնի ծնած ժամանակ կ'ըսէ. «Տէրը սիրեց զինք եւ Յեղեղի անուանեց»³³, որ է «սիրելի»: Այդ պատճառով ալ պատուեց զինք իմաստութեամբ: Այսպէս ալ աշխարհը իրենները կը սիրէ ու ըստ արժանւոյն կը պատուէ, եւ քանի որ «այս աշխարհէն չէ՛, այդ պատճառով աշխարհը կ'ատէ ձեզ», – ըսաւ Տէրը³⁴:

Տասներորդ, պատիւ է կարգաւորութենէն: Եւ ասիկա Աստուծոյ ստեղծածներէն յայտնի է, որովհետեւ տես թէ հրեշտակներու կարգէն մինչեւ լուսաւորներուն կարգերը եւ այնտեղէն մինչեւ երկրի բոյսերը, կարգով կը պատուուին, ատոր համար կարգ է, որ Տէրը պատուուի ծառայէն, իսկ ծառան Տիրոջմէ ո՛չ, վարդապետը՝ աշակերտէն եւ ո՛չ հակադարձեալ, ինչպէս Տէրը կ'ըսէ. «Մառան իր Տիրոջմէն մեծ չէ»³⁵: Այս ամբողջ պատիւը Աստուած մէկ անձի չէ տուած, որպէսզի մէկ անձէ պահանջէ, այլ՝ որու որ տուաւ, որոնց որ տուաւ, այն կը պահանջէ: Արդ, քահանաներունը միայն խօսքն է, հաւատքը եւ կարողութիւնը, եւ ատոնցմով միշտ Տէրը կը պատուեն, հետեւաբար, Աստուծոյ օրէնքներէն հեռու չեն:

Այսքանը պատուի մասին:

Նմանապէս եւ բազմադիմի է վաստակը, որ «արդար» կը կոչէ:

Նախ, արդար վաստակ է շինականութեան գործը, որովհետեւ աստուածադիր է, այս գործը, ինչպէս Գիրքը կ'ըսէ. «Ադամը փափկութեան դրախտէն հանեց, որպէսզի երկրին [հող] մէջ աշխատի [գործէ], ուրկէ առնուցաւ»³⁶: Եւ թէեւ բոլորը չէ, որ այս գործը կ'աշխատին, սակայն բոլորն ալ այս գործին միջոցով ապրեցան:

³¹ Սաղմ. Ժ. 5:

³² Հմմտ. Սաղմ. ՃԼԱ. 13:

³³ Տէս Բ. Թագ. ԺԲ. 25:

³⁴ Յովհ. ԺԵ. 19:

³⁵ Հմմտ. Մատթ. Ժ. 24:

³⁶ Մննդ. Գ. 23:

Երկրորդ, վաստակ կ'ըսուի ճանապարհի ընթացքը, ինչպէս Գիրքը կ'ըսէ. «Յիսուս յոգնելով ճանապարհի ընթացքին, աղբիւրին մօտ կը նստէր»³⁷:

Երրորդ, վաստակ է ապաշխարութիւնն ու արցունքները, ինչպէս մարգարէն կ'ըսէ. «Ես յոգնեցայ հառաչանքներէս [ամէն գիշեր հեծեծանքով լուսացի մահին եւ արցունքներովս անկողինս թռչեցի]»³⁸:

Չորրորդ, վաստակ կ'ըսուի խօսքով, ինչպէս Առաքեալը կ'ըսէ. «Քահանաները կրկնակի պատուի արժանի պիտի ըլլան»³⁹, մանաւանդ որ վաստակեցան վարդապետութեան խօսքով:

Հինգերորդ, վաստակ կ'ըսուի արհեստներուն, ինչպէս մարգարէն կ'ըսէ. «Քու ձեռքիդ վաստակը պիտի ուտես, երանի՛ է՛ քեզի»⁴⁰:

Վեցերորդ, վաստակ կ'ըսուի աղքատութեան, ինչպէս մարգարէն կ'ըսէ. «Տէ՛ս խոնարհութիւնս եւ վաստակս եւ թողութիւն տուր ինձի»⁴¹:

Եօթներորդ, վաստակ կ'ըսուի մարգարէական քարոզութեան եւ նոյն ինքն մարգարէութեան, ինչպէս Տէրը կ'ըսէ. «Ուրիշները վաստակեցան [աշխատեցան], դու՛ քալ անոնց վաստակին մէջ մտէ՛»⁴²:

Ութերորդ, վաստակ կ'ըսուի առաքինութեան, ինչպէս մարգարէն կ'ըսէ. «Յաւիտեան պիտի վաստակիմ [աշխատիմ] ու ապրիմ»⁴³:

Իններորդ, վաստակ կ'ըսուի փորձութեան, ինչպէս Յոբը կ'ըսէ. «Վաստակեցայ տառապանքիս մէջ, երբ ետեկոյ ըլլայ, կ'ըսեմ՝ ե՛րբ լոյս պիտի ըլլայ»⁴⁴ եւ այլն:

Տասներորդ, վաստակ կ'ըսուի անհաւատութեան եւ չար գործերուն, ինչպէս որ մարգարէին միջոցով կը սպառնայ մեղաւորներուն ու անհաւատներուն. «Ասկէ ետք ձեր շրթներուն վաստակէն պիտի ուտէ՛»⁴⁵:

Արդ, քահանաները այսպիսի վաստակը լիապէս ունին, որովհետեւ աղքատ են եւ առաքինի, խօսքով աշխատող եւ միշտ փորձուած սատանայէն, միշտ ապաշխարած են պահքով եւ աղօթքով, հետեւաբար ընդունելի է անոնց նուէրը:

³⁷ Յովհ. Դ. 6:

³⁸ Սաղմ. 2. 7:

³⁹ Ա Տիմ. Ե. 17:

⁴⁰ Սաղմ. ՃԻԷ. 2:

⁴¹ Սաղմ. ԻԴ. 18:

⁴² Յովհ. Դ. 38:

⁴³ Տէս Սաղմ. ԽԸ. 10:

⁴⁴ Տէս Յովբ Բ. 9: Հմմտ. Բ. Օրէնք. ԻԸ. 67:

⁴⁵ Հմմտ. Առակ. ԺԸ. 20:

Այս եւս գիտելի է, թէ քահանայի մը ճշմարիտ նուէրը միշտ հաճոյ ըլլալն է Աստուծոյ: Որովհետեւ, իւրաքանչիւր ոք, որ ըստ արժանւոյն ուզէ ռեւէ մէկուն պատուել, այն նիւթը կը հոգայ, որ վայել է պատուողին: Արդ, նիւթական նուէրները, որ Աստուծոյ կ'ընծայենք, Աստուծոյ արժանիքին համաձայն չեն, որովհետեւ ո՛չ մէկ ձեռով հաղորդ են Անոր էութեան, այդ պատճառով մարգարէն կ'ըսէ. «Ես քու զուարակներու միսը չեմ ուտեր եւ ո՛չ ալ նոխազներու արիւնը կը խմեմ, որովհետեւ չեմ ընդունդիւր այդ տան զուարակները...»⁴⁶: Այլ, այսպիսի բան կ'ուսուցանէ. «Աստուծոյ օրհնութեան պատարագ մատուցէ»⁴⁷:

Ասիկա շատ պատշաճաւոր պատարագ է, տասը պատճառով:

Նախ, քանի որ Բանը Աստուծոյ պատկերն է մարդուն մէջ, այդ պատճառով պատարագելու ատեն կը հաղորդուի Անոր:

Երկրորդ, որովհետեւ անսպառ պատարագ է, ինչպէս որ Աստուած անվախճան է, այդ պատճառով ալ կը սիրէ զի՛նք:

Երրորդ, քանի որ մարդու էութիւնն է, որ այս ծառին պտուղն է, որ Աստուած միշտ կը կերակրէ:

Չորրորդ, որովհետեւ զԱստուած բռնադատող պատարագ է, քանի որ անասուններու զոհին նման չէ. Ան միայն ինքզինք կու տայ եւ փոխարէնը չի խնդրեր:

Հինգերորդ, որովհետեւ իմաստուն պատարագ է Աստուծոյ, որ առանց ռեւէ մէկու մը առաջնորդութեան՝ դէպի Աստուած կ'ընթանայ:

Վեցերորդ, յայտնող Աստուծոյ պատարագ է, եւ իրենք զիրենք անյայտ կ'ընեն:

Եօթներորդ, որովհետեւ միեւնոյն բանը տարբեր պատարագ է, որ դարձեալ հնարաւոր չէ որ անասուններէն ըլլայ:

Ութերորդ, քանի որ զգալի աչքերէն ծածկուած է եւ Աստուծոյ իմանալի աչքերուն համար յայտնի:

Իններորդ, որովհետեւ առանց զենումի պատարագ է, այդ պատճառով ալ կենդանութիւն կը բերէ մատուցողին:

Տասներորդ, քանի որ Աստուծոյ ականջներուն է այս պատարագը եւ մարդոց բերանով կ'ընդունի, հետեւաբար ա՛յս է ճշմարիտ պատարագը: Նոր Եկեղեցւոյ մէջ կանոն դրուեցաւ առանց ասոր ոչ մէկ պատարագ

⁴⁶ Տէս Սաղմ. ԽԹ. 13:

⁴⁷ Տէս Սաղմ. ԽԹ. 23:

մատուցել Աստուծոյ, իսկ եթէ կատարեն, Աստուծոյ անհաճոյ է, ինչպէս մարգարէն կ'ըսէ: Այդ պատճառով է աղ օրհնելը, հոգեհանգիստը եւ մանաւանդ Տէրունական պաշտօնը [պաշտամունքը] ու պատարագը, քանի որ ատոնց միջոցով է, որ Աստուած կ'ընդունի անասուններուն զոհագործութիւնը: Տակաւին, քահանան միշտ Աստուծոյ խօսքերուն մասին կը խոկայ ու կը խորհի իր միտքին մէջ եւ բերանով միշտ կ'ուսուցանէ, իսկ ահանջով կը լսէ եւ կը կատարէ: Աւելին, իր՝ [քահանային] միջոցով պէտք է կատարուի Աստուծոյ մատուցուած պատարագը, իսկ աշխարհականներուն միջոցով եղածը Աստուած չի՛ ընդունիր, որովհետեւ Անոր սպասուորը քահանայ է:

Իսկ ի՞նչ է այն, որ կ'ըսէ. «Պատու՛ Տէրը քու արդար [վաստակէդ]»⁴⁸, եւ թէ՛ «Անոր համար պտուղ հանէ»⁴⁹:

Տէ՛ս, որովհետեւ այստեղ յայտնի կը դարձնէ իրողութիւններուն զանազանութիւնը, քանի որ այն, որ արմտիքն են, տարուան մէջ մէկ անգամ կ'ըլլան, մէկ անգամ կը պահանջէ ատոնցմէ եւ զայն «պտուղ» կը կոչէ, իբրեւ շատերէն մէկը: Իսկ միւսներէն, որ մէկը ամէն օր կը վաստակի, ատոնցմէ հանապազ կը պահանջէ: Այդ պատճառով կ'ըսէ «պտուղ», որ է գիշեր եւ ցերեկ, եւ ինչ ալ ըլլայ ձեռքիդ մէջ, նոյնիսկ գաւաթ մը ջուր, որ Տէրը կ'ուսուցանէ՝ «թէ ատոր վարձքը պիտի չկորսուի»⁵⁰: Իսկ այստեղի տուրքերուն փոխարէն մարմնաւոր կեանքի աճում կու տայ. կ'ըսէ. «Շտեմարաններդ պիտի լեցուին»⁵¹: Եւ եթէ ասիկա անհաւատալի կը թուի, թէ ինչպէս կ'աճին, ասիկա պէտք է բազմաթիւ տեսութիւններէ իմանանք, քանի որ առանց ստութեան է այս խոստումին կատարումը, որ կ'աճի, որ Աստուած մեզի փոխարէն կու տայ:

Նախ՝ բնականօրէն:

Երկրորդ՝ օրհնութիւններէն:

Երրորդ՝ օրինակներէն:

Չորրորդ՝ սքանչելիքներէն [հրաշքներէն]:

Հինգերորդ՝ հակառակէն:

Վեցերորդ՝ պատրաստ ժամանակէն, որ մեզ մօտ է:

Եօթներորդ՝ մեր սովորութենէն:

⁴⁸ Առակ. Գ. 9:

⁴⁹ Առակ. Գ. 9:

⁵⁰ Մատթ. Ժ. 41:

⁵¹ Հմմտ. Ղուկ. ԺԲ. 24:

Ութերորդ՝ օրէնքներէն:

Իններորդ՝ մեր միտքէն:

Տասներորդ՝ դրուած օրէնքներէն:

Նախ, բնականօրէն. որովհետեւ բոլոր բնական էութիւնները աճում ունին, եւ մեր մարմինները մանկութենէն սկսած մինչեւ ծերութիւն՝ կ'աճին, եւ ծառերն ու բոյսերն ալ կ'աճին:

Երկրորդ, օրհնութիւններէն. յայտնի է աստուածային խօսքէն, որ կ'ըսէ. «Աճեցէ՛ք եւ բացմացէ՛ք ու լեցուցէ՛ք [եօկիրը]»⁵²:

Երրորդ, օրինակներէն. որովհետեւ մանանան օր ըստ օրէ կ'աճէր եւ իւրաքանչիւրը իր բաժինը կը վերցնէր:

Չորրորդ, հրաշքներէն. որովհետեւ Տէրը հացը բազմացուց [աճեցուց], հինգ հացը՝ հինգ հազար հոգի կերակրեց, եւ հինգ հացը՝ չորս հազարը⁵³:

Հինգերորդ, հակառակէն. քանի որ երբ անիծեց թզենին, չորցաւ⁵⁴: Եւ յայտնի է, թէ երբ օրհնէ՝ կ'աճի:

Վեցերորդ, մեր ժամանակէն. որովհետեւ բազմաթիւ ժողովուրդներ անհաւատ են եւ քրիստոնեայ են, կը տասանորդեն, եւ անոնց պտուղը կ'աճի, եւ փարթամ են:

Եօթներորդ, մեր սովորութենէն. քանի որ անոնք որոնք քիչ բանի մը համար կը դիմեն մեզի, շատ բաներով կը փոխարինենք:

Ութերորդ, օրէնքներէն. որովհետեւ անօրէնները կը տասանորդեն, քանի որ բնութեամբ օրէնքին մէջ գրուածները կը կատարեն: Յայտնի է, որ փոխարէնն ալ գիտեն:

Իններորդ, մեր միտքէն. քանի որ մէկ բան կը սորվինք եւ անոր վրայ բազմաթիւ բաներ կը ծնինք՝ իմաստունին համաձայն, թէ՛ «Իմաստունին պատճառ [առիթ] տուր եւ աւելի իմաստուն կ'ըլլայ»⁵⁵:

Տասներորդ, դրուած օրէնքներէն. որովհետեւ այն ինչ որ դրուեցաւ, որ հնարաւոր է որ ըլլայ, մանաւանդ Աստուծոյ համար հնարաւոր չեղած բաները հնարաւոր են, հետեւաբար յայտնի է, որ փոխարէնը կ'առնենք:

Տակաւին, այս եւս գիտելի է, թէ երբ կը մոռնանք այս նուէրը, այդ պատճառով փորձութիւնները եւ սրածութիւնները կու գան, եւ մեզ մօտ

⁵² Ծննդ. Ա. 28:

⁵³ Տէս Հովհ. 2. 9: Մարկ. 2. 30-42:

⁵⁴ Տէս Մարկ. ԺԱ. 12-14:

⁵⁵ Առակ. Թ. 9:

մնացած Աստուծոյ բաժինը ինչպէս նաեւ մեր բաժինն ալ կը տանի, ինչպէս Մաղաքիայի միջոցով կ'ըսէ. «Իմ տասանորդներս ձեր մօտ եմ, եւ առոմ յափշտակութիւն պիտի ըլլան ձեր տուներուն համար»⁵⁶, տակաւին անժամանակ մահն ալ այդ պատճառով կու գայ, օրինակի համար, եթէ ծառայ մը իր տիրոջ կողմէ հրամայուածը չկատարէ, կը բարկանայ անոր վրայ եւ չի հաշտուիր անոր հետ, այլեւ բազմաթիւ կաշառքներ կու տանք անոր որպէսզի հաշտեցնենք զինք մեզի հետ. այսպէս ալ, եթէ Աստուծոյ հրամայած օրէնքները չենք տար, մեր զաւակները կը տանի Իրեն տրուելիք ընծային փոխարէն, եւ հազիւ ուրեմն [կրնանք ազատիլ] մատաղի միջոցով, եւ աւելին, ինչ որ պէտք էր որ ընէինք ընենք եւ ապա ազատինք: Հետեւաբար, պատրաստենք մեր անձերը Աստուծոյ պարտական շննալու համար, որովհետեւ մինչեւ վերջին շունչը չի մոռնար, մանաւանդ մարմնաւոր ինչքերու համրանքն ալ չի մոռնար, նոյնիսկ մինչեւ մէկ դրամը, այլ ամէն ինչը հատուցենք եւ զինք պարտական ընենք մեզի այստեղ՝ մարմնաւոր կեանքին մէջ, եւ այնտեղ՝ հոգեւոր [հանդերձեալ] կեանքին մէջ, որպէսզի խոստացուած բարիքներուն հաղորդակից ըլլանք ի Քրիստոս Յիսուս Տէր մեր, որ օրհնեալ է յաւիտեանս: Ամէն:

Գրաբարէ արեւմտահայերէնի վերածեց
ՎԱՐԱՆԿ (ՅԱԿՈԲ) ՔՈՐԹՄՈՍԵԱՆ

⁵⁶ Տէս Մաղաք. Գ. 9:

